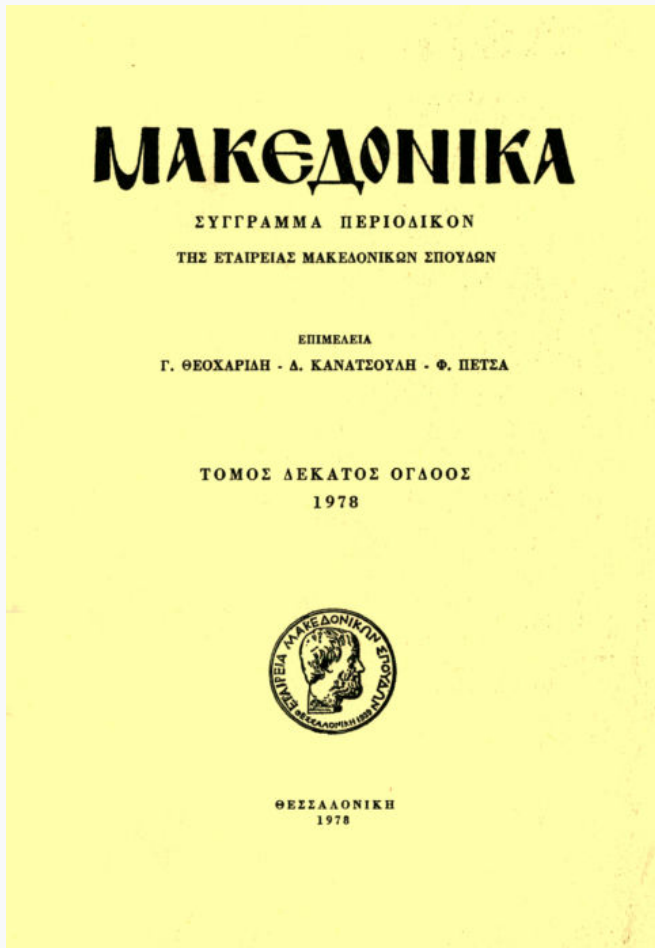

Μακεδονικά

Τόμ. 18, Αρ. 1 (1978)

Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης,
ιζ'-ιθ' αι. υπό Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου-
συνεργασία Δεσποίνης Τσούρκα-Παπαστάθη

Νικ. Κ. Τσιτσιμέλης

doi: [10.12681/makedonika.510](https://doi.org/10.12681/makedonika.510)

Copyright © 2014, Νικ. Κ. Τσιτσιμέλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσιτσιμέλης Ν. Κ. (1978). Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης, ιζ'-ιθ' αι. υπό Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου-συνεργασία Δεσποίνης Τσούρκα-Παπαστάθη. *Μακεδονικά*, 18(1), 332-334. <https://doi.org/10.12681/makedonika.510>

Nina V. Sinicina, Maksim Grek v Rossii (=Μάξιμος ό Γραικός στη Ρωσία), Μόσχα, Nauka, 1977, σελ. 332.

Τό έργο Μαξίμου του Γραικού, ή έποχή του και ή φιλολογική κληρονομία του παρ' όλες τίς μονογραφίες τόσο στη Ρωσία όπου έζησε και έδρασε, όσο στην Έλλάδα όπου γεννήθηκε και την Ίταλία όπου μορφώθηκε, παραμένει άνεξάντλητο.

Η μελέτη της N. V. Sinicina είναι κυρίως παλαιογραφικού χαρακτήρος. Πριν από λίγα χρόνια μέ τό θαυμάσιο άρθρο της: Rukopisnaja tradicija sobranij socinenij Maksima Greka. K postanovke vorpasa (= 'Η χειρόγραφη παράδοση στις συλλογές των έργων Μαξίμου του Γραικού. Συμβολή στην τοποθέτηση του προβλήματος), Trudy Otdela Drevnerusskoj Literatury 26 (1971) 259-263, μάς έδωσε τίς βασικές κατευθύνσεις της σημερινής της εργασίας. Στο πρώτο κεφάλαιο (σσ. 11-60), της μελέτης αυτής, ή συγγρ. ασχολείται μέ τά παλαιογραφικά προβλήματα του έργου Μαξίμου του Γραικού, στό δεύτερο (σσ. 61-145) και στό τρίτο (σσ. 146-220) μέ τά βιογραφικά της παραμονής του στη Ρωσία (1518-1555/6). 'Η άξία όμως της μελέτης της N. V. Sinicina έγκειται κυρίως στό Παράρτημα όπου (σσ. 221-279) παρουσιάζονται και αναλύονται για πρώτη φορά τά περιεχόμενα 10 άρθρων μεμονωμένων μέ έργα Μαξίμου του Γραικού.

Τό νέο έργο της N. V. Sinicina συμπληρώνει άναμφισβήτητα τίς άτέλειες του έργου του Α. Ι. Ivanov [Literaturnoe nasledie Maksima Greka. Harakteristika, atribucii, bibliografija (= 'Η φιλολογική κληρονομία Μαξίμου του Γραικού. Περιγραφή, κατηγορίες, βιβλιογραφία), Λένινγκραντ, Institut Russkoj Literatury, 1969, σσ. 248+2 εικ. έκτός κειμένου. Πρβλ. και βιβλιοκρισία Κ. Κ. Παπουλίδη, Μακεδονικά 12 (1972) 536-538] και μάς δίνει, για πρώτη φορά, μιá συστηματική παλαιογραφική μελέτη στη φιλολογική κληρονομία του σοφού άγιορείτη μοναχού του 16 αϊ.

Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗΣ

Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατιστής, ιζ'-ιθ' αϊ., υπό Νικολάου Ι. Πανατζοπούλου-συνεργασία Δεσποίνης Τσουρκα-Παπαστάθη, τευχος α', Θεσσαλονίκη 1974, 8ο, σελ. κθ'+208.

Ό άκάματος έρευνητής της Ιστορίας του Δικαίου καθηγητής Νικόλαος Ι. Πανατζόπουλος εγκαινιάζει μέ την έκδοση όλόκληρου του κώδικα αυτού, που μάς είναι γνωστός και ως κώδικας Ζωσιμά, τη νέα σειρά έκδοσης πηγών του Δικαίου μας, τά «Δικαιικά Μεταβυζαντινά Μνημεία». Στη σειρά αυτή, όπως μαθαίνουμε άπ' τόν πρόλογο, θά έκδοθούν κώδικες μέ δικαιοπρακτικά έγγραφα άπ' τίς περιοχές του βόρειου και άπόδημου Έλληνισμού των χρόνων της τουρκοκρατίας.

Στόν πρόλογο (σσ. θ'-ιε') ό καθηγητής Πανατζόπουλος έπισημαίνει την άνάγκη να έκδοθούν όλόκληροι και όχι μεμονωμένοι τέτοιοι κώδικες, για να μπορέσει ό έρευνητής να άποκομίσει μιá όσο τό δυνατό πληρέστερη εικόνα των πολιτιστικών συνθηκών που έπικρατούν στό συγκεκριμένο τόπο και χρόνο. Τονίζει επίσης τη μεγάλη έθνική σημασία τους, γιατί μέσα σ' αυτούς φαίνεται ό δραματικός άγώνας του έλληνικού λαϊκού δικαίου, που είναι εκδήλωση του άντιπροσωπευτικού συστήματος της κοινοτικής και συντεχνιακής οργάνωσης του ύποδοϋλου Έλληνισμού, ενάντια στα ξένα δίκαια που του έπιβλήθηκαν, τό λεγόμενο έπίσημο βυζαντινάκ, που συνεχίζει την παράδοση του Imperium Romanum, και τό όθωμανικό.

Στήν Εισαγωγή (σσ. ιζ'-κθ') ή κυρία Δ. Τσούρκα-Παπαστάθη περιγράφει λεπτομερέστερα τόν κώδικα, πραγματεύεται μεθοδικά και διεξοδικά τά σχετικά προβλήματα και εκθέτει τή μέθοδο τής έκδοσης. Σημειώνουμε περιληπτικά τά σπουδαιότερα: 'Ο κώδικας, όπως έχει σωθεί, έχει δύο ἀριθμήσεις, μιá κατά φύλλα (148-201) και μιá κατά σελίδες 165-302). 'Η ἀρίθμηση κατά φφ. είναι προγενέστερη και αυτό σημαίνει πώς ο κώδικας χρησιμοποιήθηκε και πριν τὸ Ζωσιμᾶ γιá διάφορες ἐγγραφές και ὅτι ἡ ἀρίθμηση κατά σσ. ἐγινε ἀφοῦ ἀφαιρέθηκαν 130 σσ. τῶν ἀρχικῶν ἐγγραφῶν, εἴτε γιati θεωρήθηκαν ἀχρηστες, εἴτε γιá νά φυλαχθοῦν με ἄλλα παρόμοια ἐγγραφα. 'Ο κώδικας ἀρχίζει με σύντομο τετράστιχο προοίμιο κι ἀκολουθοῦν 115 ἐγγραφές, πού χαρακτηρίζονται ὡς ἰδιότυπα ἀντίγραφα τῶν πρωτοτύπων πού δόθηκαν στοὺς ἐνδιαφερομένους και ὑπογράφονται ἀπ' τὸν οἰκεῖο μητροπολίτη. 'Η καταχώρισή τους στὸν κώδικα εἶναι προαιρετική και γίνεται γιá τήν πληρέστερη κατοχύρωση τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐνδιαφερομένων. 'Ὡς ὑποθετική ἐρμηνεία γιá τήν ὑπαρξή χρονικῶν κενῶν στίς καταχωρήσεις τοῦ κώδικα (1706-1713, 1726-1733, 1744-1797[;], 1799[;] - 1804[;], 1804-1839 και 1841-1845) δίνεται ἐνδεχόμενη διατήρηση στή Σιάτιστα και ἄλλων κωδίκων γιá τήν καταγραφή δικαιπραξιῶν. Τίς πιό πολλές πράξεις ὑπογράφει ὁ ἐκástοτε μητροπολίτης τής περιοχῆς και ἀπ' αὐτές τες περισσότερες ὁ Ζωσιμᾶς. Πρόβλημα δημιουργεῖ ὁ τίτλος τοῦ Ζωσιμᾶ στήν πράξη 49, γραμμῆς ἀπ' τὸν γραφέα: ἀνάμεσα στίς ἐπαρχίες τής δικαιοδοσίας του ὡς 'Αρχιεπισκόπου 'Αχρίδος ἀναφέρεται και ἡ «Παντοδακία» (γρ. Ποντοδακίας, δηλ. Μικρᾶς Σκυθίας). 'Η κυρία Παπαστάθη πιστεύει πὸς ἴσως ἀναφέρεται γιá λάθος τὸν γραφέα, πού ἐγραψε Ποντοδακία, συμφύροντας τίς ἐπαρχίες Πόντου Δυτικῶν και Δακίας Μεδιτερρανῶν. Στίς περισσότερες ἐγγραφές ὑπάρχουν ἐπίσης ὑπογραφές τῶν «μαρτύρων». 'Η κυρία Παπαστάθη καθορίζει με σαφήνεια τήν ἀκριβή ἰδιότητα τοῦ «μαρτύρα» ἀπὸ καθαρά νομική ἄποψη. Οἱ λαϊκοὶ ὑπογράφουν δηλώνοντας τὸν τίτλο τους: ράφτωρ, πρωτοκαθούμενος, πρατέκδικος κ.λ., ἐνῶ οἱ κληρικοὶ παραθέτοντας τὸ ἐκκλησιαστικὸ τους ὄφφικιο: οἰκονόμος, σακελλάριος, πρωτοπαππᾶς. Ἐπισημαίνονται 23 συνολικά γραφεῖς, κυρίως με γραφολογικά κριτήρια, και ἐντοπίζονται 10 συγκεκριμένα ὀνόματα γραφῶν. Τόπος καταχώρισης τῶν ἐγγραφῶν εἶναι ἡ Σιάτιστα. 'Η χρονολογία τῶν πράξεων εἶναι ἐκείνη τής σύνταξής τους κι ὄχι τής καταχώρισής τους στὸν κώδικα.

'Ακολουθεῖ (σσ. 1-151) τὸ κείμενο τοῦ κώδικα. 'Η σημασία αὐτοῦ τοῦ κειμένου εἶναι γενικότερη και δὲν ἐνδιαφέρει μόνο τὸν ἱστορικὸ τοῦ Δικαίου. 'Ὁρᾶ στὸν πρόλογο ὁ καθηγητῆς Παναζόπουλος τὸ χαρακτηριστικὸ ἔθνικὸ μνημεῖο. Καὶ δὲ νομίζουμε πὸς ὑπερβάλλουμε, ἀν ποῦμε πὸς μᾶς βοηθεῖ γιá μιá σφαιρική θεώρηση τής Σιατίστης τήν ἐποχὴ ἐκείνη. 'Ο ἱστορικὸς θά βρεῖ στοιχεῖα ὄχι μόνο γιá τήν τοπική ἱστορία, ἀλλὰ και γιá τήν ἐμπορική δραστηριότητα τῶν Σιατιστινῶν στὰ μεγάλα κέντρα τής ἐποχῆς, ὅπως ἡ Βενετία, τὸ Dubrovnik κ.ά. 'Ο γλωσσολόγος θά ἀποκομίσει ὕλικὸ πολῦτιμο γιá τήν ἐπιστήμη του: ὄχι μόνο ἀπ' τὸν πλοῦτο τῶν λέξεων, τῶν ὀνομάτων κ.λ., ἀλλὰ κι ἀπὸ πολλές λέξεις πού εἶναι γραμμῆνες στή φωνητική τους μορφή. 'Ο λαογράφος θά βρεῖ κι αὐτὸς πληροφορίες σημαντικές γιá τή μελέτη τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. 'Αλλὰ και γιá τὸν ἐρευνητῆ τής ἱστορίας τοῦ κοινωνικοῦ και οικονομικοῦ βίου ὁ κώδικας εἶναι ἀξιοσπούδατος.

'Η ἐκδοση τοῦ κώδικα εἶναι διπλωματική: πιστὴ τήρηση τής ὀρθογραφίας και στίξης τοῦ κειμένου, ἀνάλυση τῶν βραχυγραφῶν, ἀκόμα και τῶν πιό συνηθισμένων. Ἐτσι, ἐπιτυγχάνεται «ὁ ἀναγνώστης νά ἀποκομίσει ζωνρὰν και ἀνάγλυφον, κατά τὸ δυνατόν, εἰκόνα τοῦ Κώδικος, ὁ δὲ εἰδικὸς ἐπιστήμων νά συναγάγη, ἀνευ παρεμβολῶν, τὰ ἐνδιαφέροντα τὸν κλάδον του συμπεράσματα», ὅπως ἐξηγεῖ στήν Εἰσαγωγή (σ. κη') ἡ κυρία Παπαστάθη.

Τὸ κείμενο ἀκολουθοῦν τὰ πανομοιότυπα (σσ. 155-167), μεθοδικά ἐπιλεγμένα, ὁ Πί-

νακας γραφών (σ. 168), τὰ Εὐρετήρια: τόπων-τοπωνυμίων (σσ. 171-173), ὀνομάτων κληρικῶν (σσ. 175-176), οἰκογενειακῶν ὀνομάτων (σσ. 176-179) καὶ πραγμάτων (σσ. 181-197), τὸ Γλωσσάριο (σσ. 196-206), ὁ Πίνακας πανομοιότητων (σσ. 207-208) καὶ τὰ παροράματα (σ. 208).

Οἱ παρατηρήσεις πού ἔχουμε νὰ κάνουμε δὲν εἶναι σημαντικές καὶ δὲ μειώνουν καθόλου τὴ σημασία τῆς προσφοράς τοῦ ἐκδότη. Πρέπει ἴσως νὰ ἐπιμεινουμε ἰδιαίτερα σὲ ὀρισμένες παρεμβολές τοῦ ἐκδότη σὲ μερικές γραφές τοῦ κώδικα: Νομίζουμε πὼς δὲ χρειάζονται, γιατί καὶ χωρὶς αὐτὲς τὸ νόημα τοῦ κειμένου εἶναι εὐληπτο καὶ ἐξάλλου εἶναι φανερό πὼς οἱ γραφεῖς τοῦ κειμένου δὲν ἔχουν πάντοτε σαφεῖς καὶ συγκροτημένες γραμματικές γνώσεις.

Στὴν πράξη 44, στ. 58 διαβάζουμε: *ὄγκ(α)ρίαν*. Δὲ χρειάζεται ἡ προσθήκη τοῦ *α'* ὁ τύπος *ὄγκρια* οὔτε ἀγνωστος οὔτε σπάνιος εἶναι σὲ βυζαντινὰ καὶ μεταγενέστερα κείμενα (βλ. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, Berlin 1958, 233-224). Σὲ ὀρισμένες ἐγγραφές παρατηρεῖται σύγχυση γενῶν καὶ πτώσεων στὴ χρήση τῆς μετοχῆς: *ἐλθὼν οἱ κληρονόμοι* (16. 1-2), *παρασταθεὶς ἡ γυνή* (53. 3, 57. 3), *οἱ παρὼν παῖδες* (53. 4), *παρὼν ὄντες καὶ διὸ μάρτυρες* (53. 6), *μὲ τὸν θανὼν μαυροῦδῆ* (64. 6-7). Ὁ ἐκδότης, πάντοτε μὲ τὰ ἀντίστοιχα σημεῖα, ἀποκαθιστᾷ τὸν ὀρθὸ τύπο. Ἄσκολα, γιατί πέρα ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενον γιὰ ὀρισμένες ἀπ' αὐτὲς τίς περιπτώσεις νὰ εἶχε ὁ γραφεὺς ὑπόψη τοῦ συγκεκριμένου πρότυπο προοιμίου στὴ σύνταξη τῶν ἐγγράφων, εἶναι φανερό πὼς ἡ κλίση καὶ ἡ κατὰ γένη διάκριση τῶν μετοχῶν τοῦ εἶναι ξένη καὶ ἔτσι ἡ μετοχὴ λειτουργεῖ σάν ἐπίρρημα, ὅπως λειτουργεῖ καὶ σὲ ἄλλες πράξεις (39. 4, 49. 3-5, 50. 4), ὅπου ὁ ἐκδότης, πολὺ σωστά, δὲν ἐπεμβαίνει. Ἄλλωστε, αὐτὴ ἡ σύγχυση στὴ χρήση τῆς μετοχῆς δὲν εἶναι ἀγνωστη σὲ λαϊκὰ κείμενα. Περιττὸς εἶναι ἐπίσης οἱ προσθήκες ἐπωνυμῶν: *τοῦ ποτὲ γούση ντάκα* (31. 5), *τοῦ μακαρίτου ἰωάννου κότερη* (25. 10), ἀντωνυμιῶν (11. 2, 62. 6), ἄρθρων (34. 3) καὶ λέξεων πού συχνὰ ἐπαναλαμβάνονται στὸ ἴδιο κείμενο (25. 10), ὅταν ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα δὲν προκύπτει ἐνδεχόμενη παρανόηση ἢ σύγχυση. Δὲ χρειάζεται ἐπίσης ἡ προσθήκη τοῦ ρ. *ἐμαρτόρησαν* στὴν πράξη 6, στ. 9: φαίνεται καθαρά ἀπ' τὴν ἀσύνδετη καὶ ἐλλειπτικὴ δομὴ τοῦ κειμένου. Ἄσκοπες εἶναι ἐπίσης οἱ συμπληρώσεις: *βα(γ)ενοκάροντο* (47. 7), *σερμα(γ)ρὲν* (62. 5,9,14,20): γνωστὴ εἶναι ἡ ἀποβολὴ τοῦ γ ἀνάμεσα σὲ δύο φωνήεντα, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ προσθήκες τελικῶν: *ν* (13. 4, 38. 21) καὶ *ς* (23. 38-39) ἢ διορθώσεις ὅπως *προ(ο)ικιά της* (17. 19). Τέλος, δὲ χρειάζεται ἡ προσθήκη τοῦ τελικοῦ *ς* στὴν πράξη 96, στ. 23: *ἰακομῆς παναγιώτι(ς)πάικο*, γιατί τὸ *παναγιώτι* εἶναι πατρώνυμο (βλ. τὸ στ. 1 τῆς ἴδιας πράξης).

Ὁ καθηγητὴς Νικόλαος Παναζόπουλος καὶ ἡ ἄξια συνεργάτριά του κυρία Δέσποινα Τσοῦρκα-Παπαστάθη ἐργάστηκαν μὲ εὐσυνειδησία, μέθοδο ἀστηρὴ καὶ κόπο πολὺ γιὰ νὰ μᾶς παρουσιάσουν τὴν ὑποδειγματικὴ αὐτὴ ἐκδοσὴ τοῦ κώδικα. Περιμένουμε τὴ δημοσίευσή καὶ τοῦ δευτέρου τεύχους μὲ τὴν ἀνάλυσή καὶ ἀξιολόγησή τοῦ περιεχομένου τοῦ κώδικα. Εὐχόμεστε σύντομα καὶ ἡ ἐκδοσὴ τῶν ἄλλων κωδίκων αὐτῆς τῆς σειρᾶς νὰ προχωρήσει. Θὰ εἶναι μὴ προσφορά ἀνεκτίμητη στὴν ἔρευνα καὶ καταξίωση τῆς ἐθνικῆς μας πολιτιστικῆς παράδοσης.